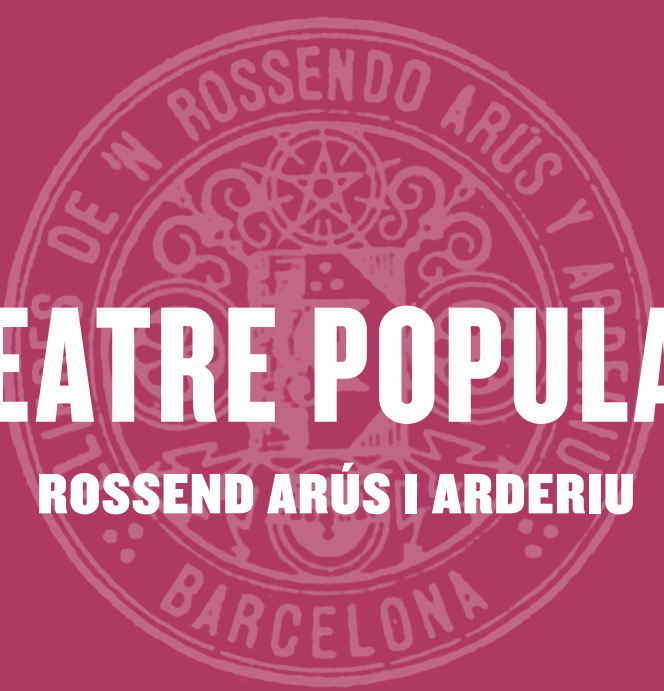

TEATRE POPULAR

ROSSEND ARÚS I ARDERIU

Edició a cura de Magí Sunyer

Edicions de la Universitat
de Barcelona

Publicacions de la Universitat
Rovira i Virgili

TEATRE POPULAR

TEATRE POPULAR

ROSSEND ARÚS I ARDERIU

Edició a cura de Magí Sunyer

Edicions de la Universitat
de Barcelona

Publicacions de la Universitat
Rovira i Virgili

Biblioteca Pública Arús.
Ajuntament de Barcelona

Sumari

<i>Pròleg</i> , de Magí Sunyer	9
Lladres de ciutat	29
Lo primer any republicà.....	109
La filla del rei	147

Pròleg

Rossend Arús i Arderiu va ser un home de teatre que es va adreçar al que sovint anomenem classes populars.¹ Format en el teatre d'aficionats lligat al carnaval de Barcelona, l'escena fou una de les seves passions. Va escriure una quantitat considerable de peces dramàtiques: se n'han conservat cinquanta-dues de completes i tenim notícia d'unes quantes més, algunes estrenades, algu-

1. Aquest estudi forma part de la investigació del grup Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili, del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), consolidat (2017 SGR 599), i del projecte PGC2018-093993-B-I00 (MCIU/AEI/FEDER, UE). Vull agrair la confiança que en mi han dipositat Pere Gabriel, director del projecte d'edició de l'obra completa de Rossend Arús i Arderiu, els responsables de la Biblioteca Arús, Maribel Giner, directora, David Domènech, bibliotecari, Josep Brunet i la resta de treballadores, que m'han ajudat en tot el que ha convingut, i el Servei de Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, i, en concret, Jaume Llambrich i Magalí Urcaray. Vull expressar un agraïment molt especial per a Margalida Tomàs, que ha revisat l'edició d'aquestes i la resta d'obres teatrals d'Arús, a Joan Rocamora, que prepara una tesi doctoral sobre aquest teatre i m'ha facilitat informació, i a Xavier Vall. La transcripció de *Lladres de ciutat* va anar a càrrec de Laia Dolç, jo mateix em vaig ocupar de la de *Lo primer any republicà* i Edgar Batet, de la de *La filla del rei*. Qui s'hi interessi, trobarà explicitats els criteris d'edició d'aquestes peces en l'estudi introductori del teatre complet de Rossend Arús. Aquí només indiquem que s'ha procurat atendre el doble requeriment d'adaptar els textos a la normativa actual i respectar al màxim la llengua del dramaturg i que, amb aquesta intenció, s'han adaptat a la normativa l'ortografia i la puntuació i s'han respectat la morfologia i la sintaxi.

nes que potser no van superar l'estadi de projecte. En aquest volum, oferim al lector que s'hi vol introduir tres comèdies representatives de la seva escriptura i de la seva pràctica dramàtica: *Lladres de ciutat*, un molt primerenc drama realista de denúncia social en prosa; *Lo primer any republicà*, la més elaborada d'una sèrie de peces de revisió de l'any que acabava explicada a l'any que començava, focalitzada a Barcelona però amb una projecció molt més àmplia, la qual, alhora, constitueix una mostra del teatre polític que, amb passió i compromís, va escriure en temps del Sexenni Democràtic; i *La filla del rei*, la més ambiciosa i ben elaborada de les seves comèdies de màgia. Si amb aquest llibre aconseguim l'objectiu de despertar en el lector l'interès per aquest teatre, tindrà l'oportunitat de continuar la immersió gràcies a la publicació, en paral·lel, de tota la producció dramàtica de Rossend Arús, empresa per la Biblioteca Arús i les editorials de la Universitat Rovira i Virgili i la Universitat de Barcelona.

República, maçó, lliurepensador i catalanista

Jordi Galofré va sintetitzar en poques paraules la personalitat de Rossend Arús i Arderiu (Barcelona, 1845-1891): «amic de la broma i del bon humor, demòcrata d'ideologia republicana federal, filantrop, preocupat profundament pel progrés de la humanitat concreta que l'envoltava i catalanista fins al moll de l'os».² A continuació, feia referència a altres aspectes fonamentals, com el lideratge que va exercir en la maçoneria i el lliurepensament catalans i la seva qualitat d'escriptor: poeta, articulista i, sobretot, dramaturg.

Nascut el mateix any que Jacint Verdaguer i Àngel Guimerà, era una mica més jove que els principals membres del grup de Frederic Soler —Conrad Roure, Eduard Vidal i Valenciano, Valentí Almirall, Gonçal Serrallera—. No consta, però no es pot excloure la possibilitat, que assistís a les tertúlies que se celebraven a la rebotiga de la rellotgeria de Soler; tant si hi va concórrer com si no, formava part del grup barceloní «que des

2. Jordi Galofré, *Rossend Arús i Arderiu (1845-1891)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1989, p. 9.

d'un bon començament a Catalunya podrà ser caracteritzat com a república i lliurepensador».³

Fou Francisco Maria Tubino el primer que va destacar la funció que en l'esclat de la Renaixença —juntament amb els Jocs Florals de Barcelona, el teatre i les publicacions populars— van tenir les entitats festives barcelonines, amb la Societat del Born al capdavant. Considerava que tenia el mateix paper «con relación al pueblo, lo que los juegos florales harían respecto de la clase media y de las más elevadas: reponer el gusto por el idioma nativo y extender su uso, o por lo menos ampararle contra la creciente invasión del castellano».⁴ Perquè la plena restauració de l'ús social de la llengua catalana fos efectiva, calia incidir sobre tota la societat. Els Jocs Florals van contribuir a començar a canviar la concepció diglòssica de la burgesia respecte de la llengua; el teatre i les revistes satíriques van operar sobre uns sectors populars menys castellanitzats però també afectats per l'espanyolització de la cultura. Entre els dramaturgs, el protagonisme primer va correspondre a Frederic Soler i el seu grup i després a Àngel Guimerà, però, més enllà del nucli, imprescindible, del teatre Romea, convé no oblidar unes produccions dramàtiques «de consum» que van contribuir a recatalanitzar el poble. Francesc Curet hi feia referència quan escrivia sobre el teatre musical inequívocament plebeu: «Estas canciones, no muy espirituales ciertamente, y sin la transcendental importancia de las tonadillas de Béranger, pero que cantava todo Barcelona al unísono, catalanizaban a su manera, las masas populares y completaban la obra más bella y dignificadora de las corales de Clavé.»⁵ Si part d'aquesta acció degué tenir molt de casual i de simplement comercial, tenim dades que certifiquen que en bona mesura fou deliberada, conscient.

3. Pere Gabriel, «Socialisme, lliurepensament i científisme», dins *Història de la cultura catalana. Naturalisme, positivisme i catalanisme, 1860-1890*, Barcelona, Edicions 62, 1994, vol. 5, p. 141.

4. Francisco M. Tubino, *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*. Edició de Pere Anguera, Pamplona, Ugoiti, 2003, p. 366.

5. Francesc Curet, *El arte dramático en el resurgir de Cataluña*, Barcelona, Minerva, p. 189.

Aquest és el context de Rossend Arús. Francisco Maria Tubino incidia de manera expressa en la determinació i la consciència amb què va catalanitzar la Societat Flora, després Tertúlia Catalana: «Nombrado en 1866 secretario, el joven y entusiasta catalanista D. Rosendo Arús y Arderius, saltó por encima de los acuerdos precedentes, y restableció el uso exclusivo del catalán en todos los documentos, programas, bandos y alocuciones de la Sociedad. Acontecía esto durante el período en que, extremada la represión política, miraban las autoridades, entre suspicaces y recelosas, todas las manifestaciones catalanistas».⁶ Hi coincidia Francesc Curet:

Las sociedades de aficionados, que constituían a la par que una diversión, una prolongación familiar, casera, de teatro, alternada con saraos y veladas literario-musicales, sustituyeron su viejo repertorio de dramones de capa y espada por las obras catalanas. Rosendo Arús y Arderiu, el fundador de la Biblioteca popular que lleva su nombre y que cedió a la ciudad condal, reclutó una compañía de *amateurs* y formó una sociedad recreativa, dedicada especialmente a dar representaciones de teatro catalán los domingos por la tarde.⁷

Per si tenim temptacions de mantenir el tòpic de les dues Renaixences, podem recordar que Rossend Arús va formar part del cos d'adjunts dels Jocs Florals des de 1870 fins que va morir, amb l'única excepció, és clar, dels Jocs de 1888, perquè es va integrar en el consistori dels Jocs alternatius organitzats pels republicans que s'oposaven a la presència de la reina regent en els oficials, amb motiu de l'Exposició Universal. I que era membre de La Jove Catalunya, la primera entitat declaradament catalanista.⁸ Ja anirem veient que Rossend Arús només va escriure teatre propi en català. De les cinquanta-tres obres seves que s'han conservat, només set estan escrites en castellà, i podem deduir que totes són adaptacions d'obres estrangeres o continuacions de peces cèlebres, encàrrecs d'uns teatres per a l'abastiment d'unes necessitats escèniques específiques.

6. Francisco M. Tubino, *Historia*, p. 367.

7. Francesc Curet, *El arte*, p. 184.

8. Margalida Tomàs, «La Jove Catalunya», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981, vol. II, p. 383-407.

Rossend Arús i Arderiu, dramaturg

Rossend Arús fou un home de teatre, en el sentit contemporani de l'expressió: actor, apuntador, director, escriptor i empresari. S'hi va iniciar en les societats festives que tenien la filantropia com a principi: La Aurora, de ball, o la del Born, carnavalesca, que, a més de divertir-se, recollien diners per als pobres. Des de 1864, Rossend Arús va pertànyer a la Societat Flora, que l'any següent es va anomenar Tertúlia Catalana i que fins a 1873 va organitzar balls, funcions dramàtiques, certàmens poètics i exposicions artístiques. Des de 1865 fins a 1874, va ser soci molt actiu de la Societat del Born, que organitzava el Carnaval. Joan Rocamora ha documentat que en aquestes dues societats va fer d'actor i d'apuntador.⁹ Tancat el cicle revolucionari de manera adversa a la seva ideologia, amb la Restauració borbònica, els anys 1875-1877 fou soci capitalista, amb Joan Perelló, i director artístic de l'empresa teatral Arús-Perelló, que va gestionar els teatres de l'Olimp, Espanyol i de Sant Andreu del Palomar. Va intervenir en la construcció del teatre del Bon Retir i el 1885 va formar part de l'Associació d'Autors Catalans instal·lada al teatre Novetats.

Malgrat que la primera estrena d'una peça d'Arús es va produir al teatre Romea, no tenim constància que s'hi representés cap altra obra seva. En la primera època, fins a finals del Sexenni Democràtic, estrenava en els teatres que utilitzava la Tertúlia Catalana; posteriorment, amb freqüència, en els teatres de què va ser empresari. Els locals barcelonins en què tenim constància que es van representar obres seves són els teatres Romea, Circ Barcelonès, de la Sarsuela, de l'Olimp, Espanyol, Novetats, de Sant Andreu del Palomar i del Bon Retir. En la pràctica freqüent del teatre musical, va col·laborar amb els músics Josep Baladía, Josep Ribera, Francesc Porcell i Marià Carreras. Propens a acceptar propostes i encàrrecs, va traduir i adaptar a l'escena catalana i espanyola peces estrangeres d'èxit, sovint sense fer-ho constar, tal com era habitual a l'època. Va signar obres escrites en col·laboració amb amics, companys d'ideologia, com Jo-

9. Joan Rocamora, «El teatre de Rossend Arús fins al final de la I República», treball de recerca dirigit pel doctor Xavier Vall Solaz, Departament de Filologia Catalana, Universitat Autònoma de Barcelona, setembre 2005, p. 61-81.

quim Maria Bartrina, Eduard Vidal i Valenciano i Josep Maria de Lasarte. Només catorze de les seves obres es van arribar a publicar; les altres, s'han conservat manuscrites.

L'actuació política i el teatre de Rossend Arús van quedar profundament marcats pel Sexenni Democràtic i pel cop d'estat que va restaurar la monarquia borbònica. Joan Rocamora¹⁰ estableix dos períodes, abans i després de 1874, en l'activitat d'Arús que coincideixen amb canvis substancials en el seu teatre. Si deixem de banda dues obres escolars, una perduda i l'altra de la qual només es conserva un fragment, l'eclosió del dramaturg Arús es va produir l'any 1865 amb un sàinet en dos actes i en vers, *El senyor Pere o Tot fugint... se casen*, i el drama en prosa en quatre actes i un epíleg *Lladres de ciutat*, que editem en aquest llibre i al qual després ens referirem de manera més extensa.

La primera etapa de l'activitat dramàtica de Rossend Arús està marcada pel teatre d'aficionats i per la militància política. Va dedicar dues breus peces allegòriques a les principals societats en què va participar, *Mai oblida l'amistat*, homenatge pòstum a un company de la Tertúlia Catalana, Miquel Pujol i Santinyà, i la lloa en un acte *La Societat del Born*, subtitulada «Filantropia i diversió», la divisa de l'entitat. L'escriptura de teatre polític es va veure afavorida per l'abolició de la censura teatral amb el triomf de la Revolució de Setembre. Xavier Fàbregas va classificar les peces dramàtiques de tema polític del Sexenni Democràtic en tres grups: teoritzants, satíriques i d'acció. Va considerar que les d'Arús encaixen en el primer apartat, però Fàbregas només coneixia dues d'aquestes obres.¹¹ Juntament amb el de Josep Ro-

10. Joan Rocamora, «Rossend Arús i Arderiu (1845-1891): una altra Renaixença. Del teatre com a tribuna política a la premsa lliurepensadora», dins *La projecció social de l'escriptor en la literatura catalana contemporània*, a cura de Ramon Panyella, Lleida, Punctum, 2007, p. 188.

11. Xavier Fàbregas, *Teatre català d'agitació política*, Barcelona, Edicions 62, 1969, p. 126. Carme Morell es refereix a aquestes mateixes obres a «Ideologies en el teatre català (1868-1876)», dins Josep M. Solé i Sabaté (coord.), *Literatura, cultura i carlisme*, Barcelona, Columna, 1995, p. 155-186. Vegeu també Magí Sunyer, «First Republican Theatre in Catalan: satires and parodies», dins Emili Samper (ed.), *The Myths of the Republic: Literature and Identity*, Kassel, Reichenberger, 2016, p. 23-40.